

benoemde.²⁸ Margaretha Bouman was inmiddels 68, maar zij zette het bedrijf voort. In het adresboekje van 1894 wordt zij vermeld als 'weduwe J.J. Boshamer, vlaggemaakster'.²⁹ Tot en met 1897 bleef zij in de Koe-straat wonen.³⁰ Vervolgens keerde zij in 1898 opnieuw terug naar het Boerensteiger.³¹ In 1903 verhuisde zij naar de Schoolstraat en in het adresboekje over dat jaar wordt zij vermeld als 'particulier'.³² Zij overleed nog in hetzelfde jaar, op 6 augustus op 78-jarige leeftijd.

Vlaggenmakers in Rotterdam

In een havenstad als Rotterdam bestond een gestage behoefte aan vlaggen. Reders hadden voor hun schepen diverse vlaggen en wimpels nodig, zoals natievlaggen, naamwimpels en seinvlaggen. Ook beurtschippers voerden op hun schepen een natievlag en vaak één of meer wimpels, bijvoorbeeld met de naam van het schip. Bij een overlijden aan boord werd een zwarte wimpel, de 'treurwimpel', aan de vlaggenstok op het achterschip bevestigd.

Vlaggen konden worden gekocht bij allerlei toeleveringsbedrijven, met name bij zeilmakerijen, maar vanouds ook bij winkels in zeevaarkundige instrumenten. Vandaar dat we vlaggenmakers in de adresboeken terugvinden onder het kopje 'compas- en vlaggenmakers'. Een bekende Rotterdamse zeilmaker die zich tot een belangrijke vlaggenleverancier ontwikkelde, was Hendrik Veder. Diens bedrijf bestaat nog en levert nog steeds –elders gemaakte– vlaggen–.

In het *Tijdschrift voor de Bevordering van Nijverheid* uit 1857 staat een overzicht van de Rotterdamse nijverheid in het voorafgaan-

de jaar. Daarin wordt het volgende over de vlaggenmakers vermeld:³³

Dit handwerk wordt hoofdzakelijk mede door de zeilmakers beoefend, hoewel het vlaggenaaien meestal buiten 's huis door vrouwen wordt verrigt. Enkele instrumentmakers leveren ook vlaggen, zoo dat men, met uitzondering van één zich bij uitsluiting met dezen tak van Nijverheid bezig houdende winkel, geene bepaalde vlaggenmakers aan kan wijzen.

De uitzondering in dit overzicht zal ongetwijfeld Franciscus Pijnappels zijn geweest. Van zijn andere drie collega's die in het adresboek van 1858 worden genoemd, is bekend dat zij niet uitsluitend vlaggen maakten.³⁴ Batenburg & Co. had een winkel in zeevaarkundige instrumenten, G.W. Peter is vooral bekend als instrumentmaker en C. Senee was wel een echte vlaggenmaker, maar leverde bijvoorbeeld ook kompassen. Het is opvallend dat in het overzicht van de Rotterdamse nijverheid in 1856 het beschilderen van vlaggen niet als activiteit wordt genoemd. Kennelijk was het te onbelangrijk.

Ook vlaggenmakers van buiten Rotterdam leverden vlaggen aan Rotterdamse bedrijven. Een laat voorbeeld dateert uit 1920-1925. In deze jaren leverde de firma Elbers uit Zwartsluis diverse wimpels met treurwilgen aan de N.V. Rotterdamse Scheepstuigerij aan de Leuvehaven.³⁵

Vlaggenschilders

Vlaggen en wimpels aan boord behoren tot het zogenoemde scheepssier. De gewoonte om schepen met beschilderde vlaggen en wimpels uit te rusten ontstond al in de late middeleeuwen. Filips van Kleef (1429-1528),